

УДК 070.11:654.19]:355.457(477-11)

ВИСВІТЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИМИ ЗМІ БОЙОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ділявер Саїдахметов

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна
e-mail: d.saidakhmetov@gmail.com*

У статті автор вивчає деякі проблеми етичного та професійного характеру, що постають перед журналістами під час висвітлення ними бойових дій та терористичних актів. Зважаючи на специфіку роботи українських ЗМІ у зоні проведення Антитерористичної операції на Сході України, запропоновані можливі варіанти вирішення дилем професійно-етичного характеру.

Ключові слова: тероризм, військовий конфлікт, бойові дії, етичні норми, професійні обов'язки.

Протягом багатьох років Україна завжди належала до тієї групи країн, в яких рівень терористичної загрози був доволі низьким. Про нашу країну в контексті тероризму та діяльності терористичних організацій світові та регіональні ЗМІ згадували рідко.

Для підтвердження цього розглянемо дані групи вчених, які з 2002 року щорічно публікують рейтинг країн світу за рівнем терористичної активності. Міжнародна група експертів під егідою Інституту економіки та миру (The Institute for Economics and Peace) розробила Глобальний індекс тероризму, а за його допомогою – вищевказаний рейтинг. Це комплексне дослідження, яке вимірює рівень терористичної активності, і показує, які з держав і в яких масштабах стикаються з терористичною загрозою. Індекс був розроблений на основі інформації з глобальної бази даних тероризму Національного консорціуму з вивчення тероризму при Університеті штату Меріленд (США). В цій базі зберігається інформація про більш ніж 100 тисяч терактів, що сталися за останні 10 років [8]. Індекс базується на декількох основних показниках: кількість терористичних інцидентів, кількість загиблих та постраждалих, рівень матеріальних збитків. Отже, згідно з цим дослідженням, за період з 2002 по 2011 рр. в Україні сталося всього 13 терористичних актів. У 2012 році були зафіксовані вісім терористичних інцидентів, унаслідок яких постраждало 36 осіб. Це відповідало 47 місцю у рейтингу (з індексом – 3,13). У 2013 році дослідники зафіксували в Україні чотири теракти – загинула одна людина, троє постраждало. Україна посіла 51 місце з рейтингом 2,95 і була віднесена до групи країн, в яких рівень терористичної активності нижче середнього [9].

Проте ситуація різко змінилася у 2014-2015 рр. Згідно з даними інформаційно-аналітичної групи «Інформаційний спротив» у 2014-2015 рр., наприклад, тільки у Харківській області було скоєно 47 терактів [7]. Інститут економіки та миру свій рейтинг за 2014 рік ще не оприлюднив.

Реальністю сьогодення є те, що місцеві та світові мас-медіа регулярно повідомляють про терористичні акти та діяльність терористів на території нашої країни. Проте проблема багатьох з цих повідомлень полягає у тому, що у них досить часто не зовсім точно/виправдано з погляду журналістики та права використовують термінологію та поняття, пов'язані з діяльністю терористів та функціонуванням їх угруповань. Як наслідок – відбувається поступова підміна понять, коли явища, однакові за зовнішніми проявами, але різні за внутрішнім змістом та кінцевою метою, називають одним словом, розмиваючи їх початкове значення.

Безумовно, що події, пов'язані з анексією Криму та подальшими бойовими діями у Луганський та Донецький областях, стали одним із найбільших випробувань для української журналістики. Чимала кількість українських ЗМІ та їх працівників вперше у своїй історії були змушені регулярно висвітлювати таку специфічну тему, як внутрішній військовий конфлікт, а перед тим і паралельно з ним – високу активність терористичних угруповань. Це поставило перед українською журналістикою низку викликів та актуальних питань, які потребують адекватного вирішення.

Професор Йосип Лось, говорячи про обов'язкові знання та вміння працівника ЗМІ, наголошує на тому, що журналіст повинен знати світ і людину, вміти пояснювати, прояснювати явища, факти, події [5, 61]. На нашу думку, ці тонкощі журналістського фаху є вирішальними під час висвітлення засобами масової інформації бойових дій та терористичних актів. Необхідно не тільки розказувати своїй аудиторії, ЩО відбувається, а й пояснювати та прояснювати, чому і як саме це відбувається. Аудиторія ЗМІ повинна знати не тільки факти та відомості про події, а й отримувати доступ до причинно-наслідкових зв'язків. Також важливою умовою є правильна оцінка журналістом рівня знань/загальної освіченості своєї аудиторії.

Висвітлення терористичних актів, бойових дій безпосередньо пов'язані із зображенням кадрів насильства та жорстокості, тісною взаємодією з правоохоронними органами та органами державної влади, передачею та цитуванням вимог та цілей сторін конфлікту тощо. Це накладає на журналіста додаткові обмеження та вимоги. Тут варто навести думку професора Ігоря Михайлина про те, що журналіст у своїй діяльності часто виступає у ролі психолога, педагога, лікаря [6, 6-7]. Головний принцип лікарів – «Не нашкодь» – під час роботи журналіста у зоні бойових дій, і там, де є високою активність терористичних угруповань, набуває особливої актуальності для працівників ЗМІ. Адже у цих умовах журналіст може завдати шкоди своїй аудиторії, правоохоронним органам, які виконують покладені на них законом функції, та державі, громадянином якої він є.

Водночас, журналіст не має права приховувати суспільно важливу, або подавати перекохану, неправдиву інформацію, навіть якщо до цього вдаються органи державної влади, зазвичай пояснюючи це державною необхідністю. Виникає дилема: що має вищий пріоритет – право суспільства знати якомога повнішу та достовірну інформацію про події, що відбуваються, або інтереси владних органів та державна необхідність. Суперечки навколо цього питання продовжуються багато років. Але практика свідчить, що у кожному окремому випадку рішення приймає конкретний журналіст на власний розсуд, беручи до уваги правові наслідки, професіональний обов'язок та загальний контекст події.

Враховуючи той факт, що однією з цілей здійснення терористичних актів є привернення уваги суспільства та передача певного послання, дослідники часто називають засоби масової інформації головними помічниками терористів. Адже

саме ЗМІ розповідають про мету та вимоги терористів. Таким чином, організатори терактів дуже зацікавлені у тому, щоб на місці скоєння злочину опинилася максимальна кількість представників ЗМІ. Тільки через них терористичний акт зможе набути резонансу, достатнього для впливу на громадську думку. Без її резонуючого ефекту терористичні стратегії не змогли б функціонувати [Тероризм як явище: навіщо це потрібно? [3]. Для того, щоб максимально нівелювати своє «співробітництво» із терористичними угрупованнями журналіст повинен спиратися у своїх репортажах, текстах тільки на факти та конкретні події, залучати коментарі офіційних персон. Необхідно утримуватися від використання у сюжетах «синхронів» терористів, особливо якщо вони погрожують подальшим застосуванням насильства, що сприятиме поширенню паніки та страху в суспільстві. За необхідності журналіст може передавати важливі заяви терористів непрямою мовою (наприклад – «Відповідальність за теракт на себе взяло угруповання ...» тощо). Проте такий підхід неприйнятний, якщо йдеться про повноцінний військовий конфлікт, де кожна зі сторін має певну підтримку тих чи інших національних, соціальних, релігійних груп. У цьому випадку необхідно за можливості дотримуватися балансу думок та поглядів.

Важливий аспект висвітлення бойових дій, терористичних актів, що безпосередньо пов'язаний із етичними стандартами журналістики – це кадри та фотографії насильства, жорстокості, тортур тощо. Дискусії щодо цього у журналістському середовищі теж не вщухають протягом багатьох років. За думкою одних, подібні кадри шокують аудиторію, а коли вони показують наслідки терактів, то допомагають терористам у досягненні їх цілей, тому від їх використання краще відмовитися. Яскравим представником альтернативного підходу є німецький журналіст Сімон Бальцерт. Проаналізувавши практику німецьких та іспанських ЗМІ, він навіть розробив певні етичні поради під час роботи з кадрами та фотографіями, які зображують насильство. Зокрема, він радить використовувати кадри, які не шокуватимуть глядача, бути впевненим, що на фотографії зображена вкрай важлива ситуація, приймати рішення про розміщення кадрів насильства окремо у кожному конкретному випадку, уникаючи універсальних правил на кшталт: «Ми ніколи не публікуємо зображення вбитих» тощо, а також мати на увазі, що під час теракту фотографії або кадри, оприлюднені журналістом, можуть допомогти терористам привернути увагу широкої громадськості. Загалом, журналіст мусить з особливою увагою ставитися до своєї аудиторії, щоби надміру її не шокувати. Гонитва за рейтингом не повинна превалювати над етичними стандартами професії.

Одним з найважливіших ознак якісної журналістики є адекватне використання понять і термінів. Особливо важливо правильно добирати слова і називати речі своїми іменами під час грандіозних суспільних перетворень та трансформаційних процесів, воєн, стихійних лих тощо. Згадаємо минулорічне звернення факультету журналістики ЛНУ ім. І. Франка до працівників українських ЗМІ, яке було опубліковано у газеті «День». Тільки одна цитата: «У період великого суспільного здвигу надійшов час називати у ЗМІ героїв – героями, подвиг – подвигом, зраду – зрадою, брехню – брехнею, злочин – злочином» [1]. Для того, щоби аудиторія правильно оцінювала і добре розуміла суть подій, що відбувається, мас-медіа повинні уникати підміни понять. Навіть і особливо у тому випадку, якщо цим зловживають офіційні структури та органи влади. Обов'язок ЗМІ – розповідати глядачам/читачам про те, що відбувається у дійсності (наскільки це дозволяють умови), а не просто переказувати офіційні повідомлення владних органів. У центрі уваги повинні бути право аудиторію на правдиву та

соціально значущу інформацію, безпека громадян та інтереси держави. Базова основа цього принципу – використання термінів та понять. Наведемо приклади.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» дає досить чітке трактування таким поняттям як «тероризм», «терористичний акт», «терористична організація», «антитерористична операція», «район проведення антитерористичної операції» тощо. Зазначимо, що у цьому Законі немає поняття «зона проведення антитерористичної операції» [2, ст. 1]. Згідно з Кримінальним кодексом України, однією з цілей терористичного акту може бути провокація воєнного конфлікту та міжнародного ускладнення [4, ст. 258 п.1]. Зрозуміло, що діяльність терористичних угруповань на Сході України ще минулого року спровокувала воєнний конфлікт між Російською Федерацією та Україною. Зона бойових дій, де з обох сторін застосовуються різні види важких озброєнь, бронетехніка та тисячі вояків не може вважатися зоною проведення антитерористичної операції. Проте більшість українських ЗМІ, за інерцією наслідуючи офіційні повідомлення, продовжують щоденно розповідати про події із зони АТО. На нашу думку, якщо цього не робитимуть державні органи, то самі журналісти повинні почати активно використовувати термін «зона російсько-українського військового конфлікту», маючи на увазі окремі райони Луганської та Донецької областей, де ведуться активні бойові дії. Натомість реальним районом проведення антитерористичної операції можуть бути ті області України, де загроза терористичних атак та/або диверсій є доволі високою. До таких областей, за думкою вже названої аналітичної групи «Інформаційний спротив», належать Харківська, Дніпропетровська, Запорізька та Одеська. Також необхідно розмежовувати поняття «терорист», «диверсант» та «військовий злочинець» з відповідними правовими наслідками для осіб, що здійснюють ці злочини. Таке розмежування понять спростить роботу працівників ЗМІ, а їх аудиторії дасть змогу краще розуміти процеси, що відбувається всередині нашої країни та на міжнародній арені.

Робота у районах проведення антитерористичної операції та зоні бойових дій ставить перед українськими мас-медіа чимало викликів та вимагає принципово іншого підходу до розуміння певних аспектів журналістської творчості (питання самоцензури, взаємодії з військовими та представниками МВС, СБУ тощо). Журналісти, що регулярно висвітлюють події на Сході України повинні враховувати і обов'язково дотримуватись принципів якісної та соціально відповідальної журналістики, а також уникати підміни понять. Це і є одним з найголовніших завдань працівника ЗМІ, і не тільки у зоні військового конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Викладачі ЛНУ ім. І. Франка закликали своїх колег бути об'єктивними під час висвітлення Майдану [Електронний ресурс]./ Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/news/070214-vikladachi-lnu-im-i-franka-zaklikali-svoyih-koleg-but-i-obiektivnimi-pid-chas>
2. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс]./ Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
3. Іванова М. Тероризм як явище: навіщо це потрібно? / М. Іванова [Електронний ресурс]./ Режим доступу: <http://academyfdd.org.ua/Madrid04.html>
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]./ Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page8>
5. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: Навч. посібник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. У 2-х ч.: Ч. 1./ Й.Д.Лось. –

- Л.: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – 376 с.
6. Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп./ І. Л. Михайлин – К.: Центр учбової літератури, 2011 – 496 с.
 7. Угрозы на Востоке и Юге Украины: оценка от группы ИС [Електронний ресурс]./ Режим доступу: <http://sprotyv.info/ru/news/15533-ugrozy-na-vostoke-i-yuge-ukrainy-ocenka-ot-gruppy>
 8. Global Terrorism Index [Електронний ресурс]./ Режим доступу: <http://www.visionofhumanity.org/#/page/our-gti-findings>
 9. <http://www.visionofhumanity.org/#/page/indexes/terrorism-index/2013/UKR/OVER>

MILITARY CONFLICT ON THE EAST OF UKRAINE IN UKRAINIAN MASS-MEDIA: PROFESSIONAL AND ETHICAL ASPECTS

Diliaver Saidakhmetov

*Ivan Franko National University of Lviv,
Chuprynky str., 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: d.saidakhmetov@gmail.com*

In article author examines some of ethical and professional problems, that arise in front of journalists during their coverage of military conflicts and terrorist attacks. Taking into account the specifics of the Ukrainian mass-media work in the area of anti-terrorist operation in the East of Ukraine, author suggests some possible solutions to the dilemmas of professional and ethical character.

Key words: terrorism, military conflict, ethical standards, professional responsibility.

ОСВЕЩЕНИЕ УКРАИНСКИМИ СМИ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ НА ВОСТОКЕ УКРАИНЫ: ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Дилявер Саїдахметов

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Украина
e-mail: d.saidakhmetov@gmail.com*

В статье автор изучает некоторые проблемы этического и профессионального характера, которые возникают перед журналистами во время освещения ими боевых действий и террористических актов. Учитывая специфику работы украинских СМИ в зоне проведения Антитеррористической операции на Востоке Украины, предлагаются возможные варианты решения дилемм профессионально-этического характера.

Ключевые слова: терроризм, военный конфликт, боевые действия, этические нормы, профессиональные обязанности.